

SISTEMUL DIMINUTIVELOR ÎN *DICȚIONARUL GRAIURILOR ROMÂNEȘTI DIN UNGARIA (DGRU)*

CARMEN-IOANA RADU

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

carmenioanaradu@gmail.com

Cuvinte-cheie: *diminutiv, sufix diminutival, grai, subdialect, anchetă dialectală.*

Keywords: *diminutive, diminutive suffix, idiom, subdialect, dialectal inquiry.*

Motto: „Lumea însăși s-a creat atunci când din universul undelor s-a ales, ca un diminutiv al spectrului, luminița” (Noica 1996: 254).

INTRODUCERE

Lucrarea *Dicționarul graiurilor românești din Ungaria (DGRU)* valorifică un bogat material lingvistic, excerptat atât din monografii, culegeri de literatură populară, culegeri de texte populare sau diverse alte publicații ale Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, cât și din anchete dialectale, desfășurate în două etape: 1993–1999 și 2018–2023. În prima etapă, s-au anchetat nouă localități din Ungaria (Apateu, Bățania, Bedeu, Cenadul Unguresc, Chitighaz, Julia, Micherechi, Otlaca Pustă, Săcal), chestionarea fiind efectuată de cercetătoarele Maria Marin și Iulia Mărgărit. În cea de a doua etapă, au fost anchetate localitățile: Aletea și Otlaca Pustă în 2018 (Maria Marin, Iulia Mărgărit, Daniela Răuțu), Micherechi în 2019, Bățania și Cenadul Unguresc în 2022 (Maria Marin, Daniela Răuțu, Carmen-Ioana Radu) și Julia în 2023 (Maria Marin, Daniela Răuțu, Carmen-Ioana Radu, Marinela Bota). Așa cum precizam anterior, materialul care stă la baza dicționarului este foarte bogat: atât atlase lingvistice, colecții de texte etno-folclorice (v. Hoțopan 2018), colecții de texte dialectale (v. TD-Ung.), studii publicate în reviste, precum *Izvorul*, colecții de articole publicate în volume dedicate sesiunilor de comunicări (v. *Simpozion*), liste de cuvinte și glosare, cât și materiale inedite obținute în timpul anchetelor dialectale (v. *Anchete*) (Marin, Răuțu 2021).

Dicționarul graiurilor românești din Ungaria (DGRU) este o temă de cercetare înscrisă în planul sectorului de Dialectologie și sociolingvistică al Institutului de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti”.

SCL, LXXVI, 2025, nr. 2, București, p. 193–203

DOI: 10.59277/SCL.2025.2.04

În cadrul acestei teme, s-au derulat proiectele bilaterale cu același nume (*Dicționarul graiurilor românești din Ungaria* [Dictionary of Regional Romanian Spoken in Hungary]), între anii 2018–2020 (2021) și 2022–2024, prin colaborarea dintre Academia Română și Academia Ungară de Științe din Budapesta. Din partea ungară, a participat la proiect Ana Borbély, cercetător principal la Centrul de Cercetări Lingvistice din Budapesta, cunosătoare nativă a graiurilor românești din Ungaria și specialist în sociolingvistică.

Dicționarul este redactat în format digital (eDGRU) cu ajutorul programului TLex *TshwaneLex* (<https://tshwanedje.com>), o aplicație specializată pentru redactarea și alcătuirea bazelor de date pentru dicționare monolingve sau bilingve. Licența pentru software ne-a fost oferită de Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, prin dezvoltarea unui proiect cu accesare de fonduri, de către Ana-Maria Barbu, cercetătoare în cadrul institutului nostru.

Cercetarea de față pornește de la faptul că diminutivele sunt reprezentative pentru limbajul popular, oral, fiind folosite mai rar în cel scris (Graur 1968: 267). Având în vedere că, în limba română standard și în graiuri, sufixele diminutive conțin atât valori afective, cât și valențe creatoare (Noica 1996: 254), abordăm bogatul sistem al diminutivelor din graiurile românești vorbite în Ungaria din perspectiva caracterului inedit (cf. TD-Ung. 2005: CIX).

INVENTAR. SUFIXE PRODUCTIVE. REPARTIȚIE DIALECTALĂ

Cercetarea noastră este bazată pe un inventar preliminar de termeni diminutivali, proiectul aflându-se încă în desfășurare, dar spre final. Am inclus, pe lângă termeni culeși din diferite surse, și termeni culeși din cercetările de teren din ultimii ani, deși ei nu au fost încă introduși în totalitate în baza de date existentă. Ne referim, astfel, la 130 de termeni dialectali diminutivali, dintre care 76 sunt formați cu sufixul *-uț / -uță*, 21 cu *-iț / -iță*, 9 cu *-aș*, 6 cu *-el*, 4 cu *-eș*, 5 cu *-ica / -ică / -ice*, 1 cu *-ior / -ioară*, 2 cu *-ișor / -ișoară*, 2 cu *-uca / -ucă*, 2 cu *-icel / -icea* și 1 cu *-uș*. Am excerptat în alcătuirea acestui inventar și lexeme compuse: *străicuță*, format cu sufixul compus *-icúță* (*-ic + -úță*), *cruciulíță*, creat cu sufixul compus *-ulíță* (*-ul + -íță*), *cărticică*, cu *-icică* (*-ic + -ică*), *căsulíce*, cu *-ulíce* (*-ul + -ice*) sau *fetișoără* și *gurișoără*, cu *-ișoără* (*-iș + -oără*).

1) *-uț / -uță*:

Este cel mai productiv sufix diminutival, de altfel, ca în toată aria vestică și nord-vestică a dacoromânei (Rusu 1984: 345). Întâlnim, astfel, termeni precum: *aluătúț* s.n. < *aluát* S – TD-Ung. „aluat”, *bărdúță* s.f. < *bárdă* CU – TD-Ung. „bărdiță”, *bicúți* s.m. pl. < *bic* S – TD-Ung. *¹ „boișori”, *blidúț* s.n. < *blid* M – Anch. 2019, *blidúță* s.f. J – Anch. 2023 * „farfurie mică”, *bocretúță* s.f. < *bocretă*

¹ Definițiile notate cu * ne aparțin.

M – Anch. 2019 „funduță”, *brâncuță* s.f. < *brâncă* C – Simp. 1995, 2014, OP – TD-Ung. *, „mănuță”, pl. *brâncuțe* M – Anch. 2019 *, „mănuțe”, *cârpúță* s.f. < *cârpă* Bt – Simp. 1995, M – Hoțopan 2018, Simp. 1996, A – TD-Ung. „batistuță”, *căzălúț* s.m. < *căzál* S – TD-Ung. „șiră mică de paie”, *chiflúță* s.f. < *chiflă* M – Simp. 1995 *, „plăcintică”, *chimeșúță* s.f. < *chimeșă* C – Izv. 2012 „cămășuță”, *clisúță* s.f. < *clisă* Bt – TD-Ung. *, „slăninuță”, *cociúță* s.f. < *cocie* M – Anch. 2019 *, „căruță mică”, *crudúț* adj. < *crud* M – Anch. 2019 *, „puțin copt; crudișor”, *crumpúță* s.f. < *crúmpă* (var. a lui *croámpă*) B – TD-Ung. „cartofior”, *dărăbúț/ă* s.n./s.f. < *dărăb* M – Izv. 1997, TD-Ung., S – TD-Ung. „bucată mică”, *deptúț* adj. < *dept* M – Izv. 1997 *, „bietuleț”, *fătúță* s.f. < *fătă* A, OP, S – TD-Ung., J – Anch. 2023, M – Anch. 2019 „fătucă”, *ficiorúț* s.m. < *feciór* OP – TD-Ung. „fecioraș”, *filmúte* s.n. pl. < *film* J – Anch. 2023 „filmulețe”, *frunzúță* s.f. < *frúnză* A, Bt – TD-Ung. „frunzuliță”, *gălbănuțe* s.f. pl. < *gálben* M – Anch. 2019 *, „gălbenușuri mici”, *gâscúță* s.f. < *gâscă* A – TD-Ung. „gâsculiță”, *grămadúță* s.f. < *grămadă* Bt, CU – TD-Ung. „grămăjoară”, *gropúță* s.f. < *groápă* M – Anch. 2019 *, „mormânt mic”, *hortăcúță* s.f. < *hortăcă* M – Izv. 1997 *, „prietenă dragă”, *iegúță* s.f. < *iágă* C – Izv. 2012, Bt – TD-Ung. „sticluță”; M – Anch. 2019 „borcănaș”, *kilúță* s.f. < *kilă* C – TD-Ung. „kilogram”, *lăcrúță* s.f. < *lăcră* C – Izv. 2012 „ladă de lemn de mici dimensiuni”, *lăscúte* s.f. pl. < *lăște* CU – TD-Ung. „tăieței lați mai mici”, *lemnúte* s.n. pl. < *lemn* A – TD-Ung. *, „șindriile mici”, *lingurúță* s.f. < *lingură* OP – TD-Ung. „linguriță”, *lipiúț* s.n. < *lipíu* B – TD-Ung. „turtă mică (din aluat de pâine), coaptă în spuza din gura cuptorului”, *lozúță* s.f. < *lóză* Bt – TD-Ung. „lăstar subțire de viță-de-vie; coardă mică”, *lucrútu* s.n. < *lúcru* M – Anch. 2019 „lucrușor”, *măicúță* s.f. < *máică* OP – Simp. 1997 *, „mamă dragă”, CU – TD-Ung. *, „bunică dragă”, *mătasúță* s.f. < *mătase* M – Anch. 2019 „mătăsică”, *miezăzúță* s.f. < *miázăză* M – Izv. 1997 „mâncare de prânz, nu foarte bogată”, *miresúță* s.f. < *mireásă* OP – Simp. 1994 „miresică”, *mnicúte* adj. f. pl. < *mic* M – Anch. 2019 „micuțe”, *molcúț* adj. m. < *moále* M – Anch. 2019; *molcúță* adj. f. J – Anch. 2023 *, „molicea”, *negrúț* adj. < *négru* C – Izv. 2003 *, „negrișor”, *nepotúță* s.f. < *nepót* M – Anch. 2019, S – TD-Ung. „nepoțică”, *nucúță* s.f. pl. < *núcă* CU – Anch. 2022 „aluat fiert cu mac deasupra și copt”, *nuvelúte* s.f. pl. < *nuvelă* J – TD-Ung. „nuvele foarte scurte”, *olecúță* adv. < *oleácă* C – Izv. 1983, 1996, TD-Ung., M, OP, S – TD-Ung. „foarte puțin”, *pălincúță* s.f. < *palincă* A – TD-Ung. „palincă”, *pănúte* s.f. pl. < *până* M – Anch. 2019 „floricele”, *perinúță* s.f. < *pérină* M – Simp. 1996 „perniță”, *pielcúță* s.f. < *pielică* C – Izv. 2012, J – TD-Ung. *, „pojghiță foarte subțire”, *pielúță* s.f. < *piele* C – Izv. 2012 *, „pielea fină a copilului”, *pietrúte* s.f. pl. < *piátră* Bt – TD-Ung. „pietricele”, *pipărcúță* s.f. < *pipărcă* C „ardeiaș”, *pipărușúte* s.f. pl. < *pipărúș* (popiróș) S – TD-Ung. „hârtiute”, *pitúte* s.f. pl. < *pită* Bt, CU – TD-Ung. „pâinici”; C – TD-Ung. „aluat modelat în formă de turte mici, păstrat pentru dospit”, *pocúț* s.n. < *poc* M – Simp. 1995 „pachețel”, *primúță* s.f. < *primă* M – Izv. 1997 „panglicuță”, *pruncúț* s.m. < *prunc* B, OP – TD-Ung., M – Izv. 1997, C – Izv. 2012 „copil nou-născut; copilaș”, *puiúț* s.m. < *pui* C – Izv. 2003 „puișor”, *pupúț* s.m. < *pup* M – Anch. 2019 *, „boboc mic de floare”, *rochiúță*

s. f. < *rochié* M – Simp. 1995 „rochiță”, *sătúț* s.n. < *sat* Bt – TD-Ung. „sătuc”, *sclujnicúță* s.f. < *sclújnică* OP – TD-Ung. „slujnicuță”, *snopúți* s.m. pl. < *snop* A – TD-Ung. „snopi mici”, *străicúță* s.f. < *stráitșă* CU – Anch. 2022 „trăistuță”, *stogúț* s.n. < *stog* Bt – TD-Ung. „stog mic”, *subțirúță* adj.f., *subțărúțe* pl. < *subțire* M – Anch. 2019 „subțirică”, *tindúță* s.f. < *tindă* J – Anch. 2023, S – TD-Ung. „bucătărie de mici dimensiuni, cu cuptor”, *trocúță* s.f. < *troacă* M – Anch. 2019 „copăiță”, *țigănúți* s.m. pl. < *țigán* CU – TD-Ung. „țigănuși”, *ulițúță* s.f. < *úliță* J – Anch. 2023 „drum mic”, *viderúță* s.f. < *videre* Bt – TD-Ung. „găletușă”, *vițeúțe* s.f. pl. < *vițeá* S – TD-Ung. „vițelușe”, *zădiúță* s.f. < *zădie* Bt – TD-Ung. „șorț purtat de femei peste fustă în zilele de sărbătoare”, *zămúță* s.f. < *zámă* A – TD-Ung. „supă”, *zdrănțúță* s.f. < *zdreánță* M – Izv. 1997 „zdrențisoară”.

2) -iț / -iță

Este sufixul cu cele mai multe atestări în Transilvania (TD-Ung.: CXVI *apud* Tudose 1978, p. 48) și a generat termeni diminutivali precum: *botiță* s.f. < *bótă* A – TD-Ung. „bețișor”, *cólniță* s.f. < *cólnă* S – TD-Ung. *, „construcție mică pe lângă gospodărie”, *coțchițe* s.f. pl. < *cóțcă* CU – TD-Ung. „paste făinoase tăiate în formă de pătrățele”, *crăștoliță* s.f. < *crăstólă* CU – TD-Ung. „crăticioară”, *cruciță* s.f. < *crúce* Izv. 2012 „semnul crucii”, *cruciulță* s.f. < *crúce* M – Anch. 2019 „semnul crucii”, *cuiță* s.f. < *cui* M – Anch. 2019 „cuișor”, *dobăț* s.f. < *dóbă* M – Anch. 2019 „stomacul la copii; burtică”, *ficioriță* s.f. < *fecioáră* M – TD-Ung., art. A – TD-Ung. „Maica Domnului”, *furchiță* s.f. < *fúrcă* Bt – TD-Ung. „furculiță”, *gropiță* s.f. < *groápă* A – TD-Ung. *, „mormânt mic”, *hănițe* s.f. pl. (*hăniță* M – Simp. 2017) < *háne* Bt – TD-Ung., M – Anch. 2019 „hăinuțe”, *hundriță* s.f. < *húndră* Bt – TD-Ung. „haină bărbătească din pânură”, *măturăț* s.f. < *mătură* M – Izv. 1997 „măturică”, *păhărițe* s.n. pl. < *pahár* J – Anch. 2023 „păhăruțe”, *păștițe* s.f. pl. < *păști* Bt, CU – TD-Ung. „sărbătoare a doua zi sau a doua duminică după Paști”, *pogăcițe* s.f. pl. < *pogăci* J – Anch. 2023 „turte mici”, *rujiță* s.f. < *rújă* C – Simp. 1993, TD-Ung., OP – Simp. 1994; acc. și: *rújiță* Bt – TD-Ung. „trandafiraș”, *slughiță* s.f. < *slúgă* C – Simp. 2014, OP – TD-Ung. „slugă tânără pentru servicii de mică importanță” cu var. *sclughiță* s.f. < *sclúgă* CU – TD-Ung., *sobiță* s.f. < *sóbă* C, CU, S – TD-Ung. „cămăruță”, *tamburiță* s.f. < *támbură* Bt – TD-Ung. „tobă (instrument muzical) mică”, *unsuriță* s.f. < *unsúră* C – Izv. 2012 „unsoare”.

3) -aș

Am înregistrat în această categorie diminutive cu caracter regional și inedit, specifice ariei nordice (TD-Ung.: 312): *colăcăș* (var. *colocăș*) s.m. < *colác* B – TD-Ung. *, „cozonac mic împletit”, *mereuăș* adv. < *meréu* C, CU, J – TD-Ung., M – Izv. 1997, TD-Ung. „încetul cu încetul; încetișor”, *mintonăș* adv. < *mínton* Bt, CU – TD-Ung. „imediat, îndată”, *nepotăș* s.m. < *nepót* C – Simp. 1995, J – Anch. 2023, M – Anch. 2019 „nepoțel”, *pruncăș* s.m. < *prunc* M – Anch. 2019 „copilaș de

orice vârstă”, *rămânăș* s.m. < *rămân* M – TD-Ung. „românaș”, *tânărăș* s.m. < *tânăr* M – Izv. 1996 „tinerel”, *tănerăș* s.n. < *tăniár* A – TD-Ung. „adăpost, construcție în câmp, locuită sezonier sau tot anul”, *vițeláși* s.m. pl. < *vițél* S – TD-Ung. „vițeluși”.

4) -el (variantă fonetică -ăl)

Acest sufix a produs puțini termeni, precum: *bolundél* adj. < *bolúnd* Al – Izv. 1996 „bezmetic”, *delușél* s.n. < *deal* Izv. 2017 „deal mic”, *mânânțál* adj. < *mărúnt* M – Anch. 2019 „mărunțel”, *micuțele* adj.f. pl. < *micúte* M – Anch. 2019 „micuțe”, *pupuréle* s.f. pl. < *púpure* M – Anch. 2019 „grămezi mici”, *șogorél* s.m. < *șógor* C – TD-Ung. „cumnățel”.

5) -eș

Termenii diminutivali generați de acest sufix nu sunt numeroși, dar cei mai mulți sunt extrem de expresivi: *grițăréși* s.m. pl. < *grițár* S – TD-Ung. „bani mărunți; monede, creițari”, *mălăiēș* s.n. < *mălái* – M – Izv. 1984 „mălai”; – M – Izv. 1984 „turtă mică”; M – Hoțopan 2018, Simp. 1996 „obicei”, *mănunchēș* s.n. < *mănunchi* C – TD-Ung. „mănunchi mic”, *scăunēșuri* s.n. pl. < *scáun* Bt – TD-Ung. „scăunașe”.

6) -ica / -ică / -ice

Caracterul inedit se păstrează și pentru derivatele diminutivale din această categorie: *acíca* adv. < *ací* OP – TD-Ung. „aici”, *cárticică* s.f. < *cárte* A – TD-Ung. „scrisorică”, *căsulíce* s.f. < *cásă* M – Anch. 2019 „căsuță”, *pielícă* s.f. < *piéle* Bt – TD-Ung. „pojghiță foarte subțire”, *rotundícă* adj. < *rotúnd* Al – Anch. 2018 „rotunjoară”.

Cu cât numărul diminutivelor generate de un sufix diminutival scade, cu atât caracterul lor inedit crește. Este cazul ultimelor categorii:

7) -ior / -ioară

colációri s.m. pl. < *colác* M – Anch. 2019 „cozonăcei”;

8) -ișor / -ișoară (sufix compus -iș + -oară)

fetișoáră s.f. < *fătă* Izv. 2017 „fetișcană”, *gurișoáră* s.f. < *gúră* Izv. 2017 „guriță”;

9) -uca / -ucă

atâtúca adv. < *atát* J – Anch. 2023 „atâtica”, *îărúcă* adv. < *îără* CU – TD-Ung. „puțin”;

10) -icel / -icea

bădicél s.m. < *báde* J – Izv. 2017 „bădiță”, *chelceáuă* s.f. < *cále* S – TD-Ung. „cale, drum mic, potecă”. În cazul acestui ultim derivat, se cuvine precizarea conform căreia de la substantivul *cale* s-a obținut forma diminutivă *călicea*, cu varianta fonetică *chelcea(uă)*.

11) -uș

Înregistrăm aici un termen dialectal deosebit de expresiv: *bumbúș* s.m. < *bumb* M – Anch. 2019 „năsturel”.

Correspondențele dintre localitățile anchetate din Ungaria și graiurile dacoromânei se realizează între localitățile Bedeu, Apateu, Săcal, Micherechi și zona Oradei extinsă pe arii mai largi din Crișana și Transilvania, între localitățile Jula, Otlaca-Pustă, Chitighaz și zona Aradului sau între Bătania, Cenadul Unguresc și zona Timișoarei.

Ca repartiție dialectală, cele mai multe forme diminutive sunt înregistrate în Micherechi (47), aspect așteptat deoarece în localitate apar, în general, foarte multe forme dialectale care se regăsesc în graiurile din Crișana și Transilvania, urmată de Chitighaz (21) și Bătania (21), apoi de Cenadul Unguresc (15), Jula (14), Apateu (13), Otlaca Pustă (12), Săcal (11) și Bedeu (4).

CLASIFICARE

1) După uz, privind raportul limbă standard – grai, deosebim:

a) diminutive întâlnite și în limba standard: *cruciuliță* „semnul crucii”, *cruduț* *, „puțin copt; crudișor”, *fetișoară* „fetiță”, *frunzuță* „frunzuliță”, *gâscuță* „gâsculiță”, *gurișoară* „guriță”, *măicuță* *, „mamă dragă”, *, „bunică dragă”, *pălincuță* „palincă”, *pruncuț* „copil nou-născut; copilaș”, *puiuț* „pușor” ș. a.

b) diminutive întâlnite exclusiv în grai sau în vorbirea populară: *bicuți* * „boișori”, *bocretuță* „funduță”, *brâncuță* *, „mănuță”, *clisuță* *, „slăninuță”, *cociuță* *, „căruță mică”, *cólniță* *, „construcție mică pe lângă gospodărie”, *mereuăș* „încetișor”, *olecuță* „foarte puțin”, *păhărițe* „păhăruțe”, *șogorél* „cumnățel”, *țărucă* „puțin”, *zămúță* „supă” ș. a.

2) După sens, vizând relația limbă standard – grai, distingem:

a) diminutive cu sens comun și în limba standard: *fătuță* „fetiță”, *mătăsúță* „mătăsică”, *miresúță* „miresică”, *molcuță* *, „molicea”, *negrúț* * „negrișor”, *sătúț* „sătuc”, *stoguț* „stog mic”, *țigănuți* „țigănuși” ș. a.

b) diminutive cu sens dialectal (înregistrat în grai) sau popular: *cărticică* „scrisorică”, *cărpúță* „batistuță”, *chiflúță* *, „plăcintică”, *colăcióri* *, „cozonăcei”, *dobíță* „burtică”, *ficioriță* „Maica Domnului”, *furchiță* „furculiță”, *lemnúțe* *, „șindrile mici”, *miezăzúță* „mâncare de prânz, nu foarte bogată”, *nucuță* „aluat fiert cu mac deasupra și copt”, *pănuțe* „floricele”, *păștíte* „sărbătoare a doua zi sau a doua duminică după Paști”, *sobiță* „cămăruță” ș. a.

3) După baza de derivare, privind raportul limbă standard – grai, deosebim:

a) diminutive derivate de la teme din limba standard: *crudúť* < *crud*, *gălbănúťe* < *gălbén*, *gropíťă* < *groápă*, *mănunches* < *mănunchi*, *măturíťă* < *mătură*, *micuťele* < *micuťe*, *nuvelúťe* < *nuvelă*, *pietrúťe* < *piătră*, *snopúťi* < *snop* ș. a.

b) diminutive derivate de la teme dialectale (din grai) sau populare: *bicúťi* < *bic*, *blidúť/ă* < *blid*, *botíťă* < *bótă*, *brâncúťă*, *brâncúťe* < *brâncă*, *bumbúș* < *bumb*, *chimeșúťă* < *chimeșă*, *clisúťă* < *clisă*, *cociúťă* < *cocie*, *cólniťă* < *cólnă*, *coťchíťe* < *cóťcă*, *crăștolíťă* < *crăștolă*, *crumpúťă* < *crímpă* (*croámpă*), *dărăbúť/ă* < *dărăb*, *griťărési* < *griťăr*, *hăniťă*, *hăniťe* < *háne*, *hortăcúťă* < *hortăcă*, *hundríťă* < *húndră*, *iegúťă* < *iágă*, *lăscúťe* < *lăște*, *lipiúť* < *lipiu*, *lozúťă* < *lóză*, *mintonás* < *minton*, *pănúťe* < *pănă*, *pipărcúťă* < *pipărcă*, *pitúťe* < *pítă*, *pocúť* < *poc*, *pogăciťe* < *pogăci*, *primúťă* < *primă*, *pupúť* < *pup*, *rujíťă* (var. *rújiťă*) < *rújă*, *sobiťă* < *sóbă*, *străicúťă* < *străiťă*, *șogorél* < *șogor*, *tănerás* < *tăniár*, *tindúťă* < *tíndă*, *trocúťă* < *troacă*, *viderúťă* < *vedere*, *zădiúťă* < *zădie*.

4) După frecvența în dialect:

a) diminutive frecvente: *brâncúťă* *, „mănuťă”, *blidúť/ă* *, „farfurie mică”, *crumpúťă* „cartofior”, *lozúťă* „lăstar subțire de viťă-de-vie; coardă mică”, *lucrúťu* „lucrușor”, *cólniťă* *, „construcție mică pe lângă gospodărie”, *cuiťă* „cuișor”, *rămânás* „românaș” ș. a.

b) diminutive rare sau deloc atestate, uneori inedite ca formă: *acíca* „aici”, *atătúca* *, „atâtica”, *bolundél* „bezmetic”, *chelceá(uă)* „cale, drum mic, potecă”, *deptúť* *, „bietuleť”, *miezăzúťă* „măncare de prânz, nu foarte bogată”, *pipărușúťe* „hârtiuťe”, *pupuréle* „grămezi mici”, *sclughíťă* „slugă tânără pentru servicii de mică importanťă”, *unsuríťă* „unsoare”, *viťeúťe* „viťelușe” ș. a.

5) După conținutul redat de sufix, deosebim:

a) diminutive care exprimă „dimensiunile mici, micimea” (aici se încadrează diminutivele propriu-zise): *blidúť/ă* *, „farfurie mică”, *căzălúť* „șiră mică de paie”, *dărăbúť/ă* „bucată mică”, *pielcúťă* *, „pojghíťă foarte subțire” ș. a.

b) diminutive care exprimă sentimente de afecțiune, alint, dezmiardare (aici se includ hipocoristicele): *cruciulíťă* „semnul crucii”, *hortăcúťă* *, „prietenă dragă”, *kilúťă* „kilogram”, *măicúťă* *, „mamă dragă”, *, „bunică dragă”, *mătăsúťă* „mătăsică”, *miresúťă* „miresică”, *pălincúťă* „palincă” *zădiúťă* „șorť purtat de femei peste fustă în zilele de sărbătoare” ș. a.

c) diminutive mixte (care, în funcție de context, pot avea atât conotații afective, cât și nonafective, exprimând „dimensiunile mici, micimea”): *bicúťi* *, „boișori”, *chimeșúťă* „cămășuťă”, *fătúťă* „fătucă”, *ficiorúť* „fecioraș”, *nepotás* „nepoťel”, *rochiúťă* „rochiťă”, *rujíťă* / *rújiťă* „trandafiraș” ș. a.

DIMENSIUNEA EXPRESIV-AFECTIVĂ A DIMINUTIVELOR

După cum am văzut, sufixele diminutive conțin, adesea, valoare afectivă, care generează diverse reacții emotive și, în general, formează cuvinte cu sens pozitiv, de alint, de dezmiardare, exprimând iubirea, plăcerea, apropierea de ceva sau, mai degrabă, de cineva. Unele derivate diminutive au apărut tocmai pentru a atenua reacții emotive negative: *gropiță* și *gropuță* „mormânt”.

Prin urmare, diminutivele hipocoristice desemnează obiecte din realitatea înconjurătoare, pe care locutorul și le apropie cu dragoste, aspect reprezentativ pentru conotația stilistică *familiar-apreciativă*. Astfel, uzul diminutivelor evidențiază în acest caz implicarea afectivă a vorbitorilor față de cele relatate. Unele desemnează:

- a) părți ale corpului (mai ales la copii): *brâncuță*, *dobiță*, *gurișoară*, *pieļuță*;
- b) persoane foarte dragi: *bădicel*, *fătuță*, *fetișoară*, *ficioriță*, *ficioruț*, *hortăcuță*, *miresuță*, *nepotaș*, *nepotuț*, *pruncaș*, *pruncuț*, *rămânaș*, *șogorel*, *tânăraș*;
- c) animale: *bicuți*, *puiuți*, *vițelași*, *vițeute*;
- d) alimente, băuturi sau preparate culinare: *aluătuț*, *chifluță*, *clisuță*, *colăcași*, *colăciori*, *coțchițe*, *crumpuță*, *lăscuțe*, *lipiuț*, *nucuță*, *pălincuță*, *pipărcuță*, *pitute*, *pogăcițe*, *zămuță*;
- e) obiecte de îmbrăcăminte: *cârpuță*, *chimeșuță*, *hăniță*, *hundriță*, *rochiuță*, *zădiuță*;
- f) lucruri din realitatea imediat înconjurătoare: *bărduță*, *cărticică*, *cociuță*, *linguruță*, *lucruțu*, *perinuță*, *scăuneșuri*, *snopuți*, *străicuță*, *stoguț*, *trocuță*, *videruță*;
- g) calități: *cruduț*, *micuțele*, *rotundică*, *subțiruță*;
- h) modalități: *acica*, *mereuaș*, *mintonaș*, *olecuță*, *țărucă*.

Prezența diminutivelor în limba vorbită este un fenomen valabil pentru toate limbile în care el este întâlnit. Ceea ce le face speciale pentru limba română este faptul că, spune Constantin Noica (Noica 1996: 254), ele au și valențe creatoare. Constantin Noica argumentează această afirmație prin faptul că orice creație este o extrapolare, dintr-un vast câmp se ia o parte. Creația se poate realiza prin diminutivare, care reprezintă o formă de concretizare. Putem astfel considera că graiurile românești vorbite în Ungaria sunt graiuri creatoare care oferă limbajului individualitate și concretețe, fapt ce subliniază, încă o dată, participarea intens afectivă a vorbitorilor la aspectele relatate. Diminutivele rare sau deloc atestate, uneori inedite ca formă precum *acica*, *atâtúca* *, *bolundél*, *chelceá(uă)*, *deptúț* *, *miezăzúță*, *pipărușúțe*, *pupuréle*, *sclughíță*, *unsuríță* sau *vițeúțe* sunt asemenea exemple de creații care oferă limbajului creativitate, expresivitate, originalitate, individualitate și concretețe.

Expresivitatea graiului românesc din Ungaria este conferită, în primul rând, de acei termeni inediți sau cu puține atestări, dar și de prezența unor așa-zise dublu diminutive (*pielcuță*, *micuțele*), de alăturarea mai multor diminutive (*cuțe mnicúțe*) sau de existența unor dublete diminutive (*nepotaș* – *nepotuț*, *pruncaș* – *pruncuț*). Puținii termeni diminutivali adverbiali au sensuri de aproximare și sunt, de asemenea, o sursă a expresivității: *acica*, *mereuaș*, *mintonaș*, *olecuță*, *țărucă*.

DIFICULTĂȚI LEGATE DE STABILIREA SENSULUI

În procesul de redactare a dicționarului nostru, am întâmpinat dificultăți legate de formularea unor definiții. Eventualele dificultăți în stabilirea sensului derivatelor diminutive apar din mai multe cauze:

- productivitatea altui sufix diminutival decât în limba literară sau în graiurile dacoromânei: *mătăsușă* „mătăsică”, *măturiță* „măturică”, *păhărițe* „păhăruțe”, *subțirușă* „subțirică”. În această situație, este necesară consultarea dicționarelor pentru a verifica corectitudinea termenilor din definiția aleasă.
- ambiguitatea valorii diminutive (propriu-zise vs hipocoristice), cea hipocoristică fiind mai greu de diferențiat și de exprimat: *aluătuș* „aluat”, *kilușă* „kilogram”, *pălincușă* „palincă”, *zămușă* „supă”. În acest caz, de cele mai multe ori, având în vedere recunoașterea diminutivelor hipocoristice pe baza categoriilor incluse în clasificare, am optat pentru definiția termenului de bază, cel de la care s-a produs derivarea.
- polisemantismul diminutivului sau chiar prezența unui alt sens decât cel cunoscut: *iegúșă* C – Izv. 2012, Bt – TD-Ung. „sticlușă”; M – Anch. 2019 „borcănaș”, *mălăieș* M – Izv. 1984 „mălai”; Izv. 1984 „turtă mică”; Hoțopan 2018, Simp. 1996 „obicei”, *pitúșe* Bt, CU – TD-Ung. „pâinici”; C – TD-Ung. „aluat modelat în formă de turte mici, păstrat pentru dospit”. În aceste situații, trebuie urmărit contextul atestărilor și, de asemenea, trebuie diferențiate sensurile termenilor înregistrați.
- identitate semantică între termenul de bază al derivării și sensul diminutivului: *negruș* *, „negrișor”, *micușele* „micușe”, o soluție în acest caz fiind definirea printr-un diminutiv sinonim.
- aprecierile aproximative generate de contexte ambigue: *delușel* „deal mai mic”, *miazăzușă* „mâncare de prânz, nu foarte bogată”, *slughiță* „slugă tânără pentru servicii de mică importanță”. În aceste situații, nu se precizează exact mărimea sau importanța, însă contextul sugerează că sunt diminutive propriu-zise și trebuie să formulăm o definiție cât mai apropiată de realitate.

CONCLUZII

Cele mai productive sufixe diminutive în graiurile românești din Ungaria sunt *-ușă* și *-iță*, la fel ca în aria vestică și nord-vestică a dacoromânei, respectiv în zona Transilvaniei. În graiurile românești din Ungaria, pe lângă sufixe diminutive simple, se întâlnesc și sufixe compuse (ex.: *-icușă*, *-uliță*, *-ulice*, *-icică*, *-ișoară*). Reieșind din categoria gramaticală din care fac parte, lexemele diminutive sunt substantivale, adjectivale și adverbiale. Cele mai numeroase sunt diminutivele din clasa substantivului, fiind urmate (la mare distanță) de cele adjectivale. Diminutivele adverbiale sunt nesemnificative din punct de vedere numeric.

Distingem diminutive întâlnite și în limba standard și diminutive întâlnite exclusiv în grai, diminutive cu sens comun și în limba standard și diminutive cu sens dialectal sau popular, diminutive obținute prin derivare de la teme din limba standard sau de la teme dialectale, diminutive frecvente și diminutive rare sau inedite, diminutive propriu-zise (care exprimă dimensiunile mici, micimea), diminutive hipocoristice și diminutive mixte. Diminutivele inedite sau rare și cele hipocoristice contribuie la expresivitatea graiurilor românești din Ungaria, alături de prezența unor adverbe diminutive cu sens de aproximare, a unor duble diminutive, diminutive alăturate în același enunț sau duble diminutive. Unele lexeme diminutive sunt variante ale unor diminutive (ex.: *chimeșuță* var. lui *cămășuță*, *schujnicuță* var. a lui *slujnicuță*, *colocaș* var. a lui *colacaș*, *mintonaș* var. a lui *mintenaș*). Cea mai mare parte a lexemelor diminutive sunt derivate de la teme regionale. Cele mai multe lexeme diminutive au, în funcție de context, atât valoare diminutivă propriu-zisă (exprimând „dimensiunile mici, micimea”), cât și valoare hipocoristică (exprimând „afecțiunea, dezmiardarea”).

Sporadic, unele lexeme structurate cu sufixele în discuție exprimă un cu totul alt sens, față de semantica temei, având (cf. a) sau neavând (cf. b) valori diminutive. Spre exemplu: (a) *chiflúță* *, „plăcintă”, *pănúțe* „floricele”; (b) *mălăiēs* „obicei”, *nucúță* „aluat fiert cu mac deasupra și copt”. Eventualele dificultăți legate de stabilirea sensului unor diminutive la nivelul dicționarului pot fi rezolvate printr-o analiză minuțioasă și cunoaștere a graiului.

SURSE:

- Anch. 2019, 2023 = Anchete dialectale, 2019, 2023.
 Hoțopan 2018 = Al. Hoțopan, 2018, *Institutul de cercetări al românilor din Ungaria. 25 de ani de activitate. Volum jubiliar*, Gyula, 102–111.
 Izv. = *Izvorul*. Revistă de etnografie și folclor. Publicație a Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria, Giula.
 Simp. = *Simpozion*. Giula, Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria.
 TD-Ung. = Maria Marin, M., I. Mărgărit, 2005, *Graiuri românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București: Editura Academiei Române.

REFERINȚE:

- Farcaș, M., 2008, „Derivarea cu sufixe diminutive în subdialectul maramureșean”, în Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu (eds.), *Lucrările primului Simpozion Internațional de Lingvistică*, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București: Editura Universității din București, 35–49.
 Graur, A., 1968, *Tendențele actuale ale limbii române*, București: Editura Științifică.
 Iordan, I., 1944, *Stilistica limbii române*, București: Institutul de Lingvistică Română.
 Marin, M (coord.), M. Conțiu, B. Marinescu, C.-I. Radu, M. Tiugan, 2017, *Graiurile din Sălaj. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București: Editura Academiei Române.

- Marin, M., D. Răuțu, 2021, *The Dictionary of Regional Romanian Spoken in Hungary – Issues and Challenges*, în *Revue roumaine de linguistique* LXVI, 4, 363–379.
- Noica, C., 1996, *Cuvânt împreună despre rostirea filozofică românească*, București: Humanitas.
- Pușcariu, S., 1929, *Despre diminutivele românești*, în *Cercetări și studii*, București: Minerva, 1974, 297–302.
- Rusu, V., (coord.), 1984, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova: Editura „Scriul Românesc”.
- Tudose, C., 1978, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, București: Tipografia Universității din București.

THE DIMINUTIVE SYSTEM IN *DICȚIONARUL GRAIURILOR ROMÂNEȘTI DIN UNGARIA* [THE DICTIONARY OF REGIONAL ROMANIAN SPOKEN IN HUNGARY] (DGRU)

Abstract

I have focused in my analysis on diminutives which are representative for dialectal texts and speech. I have dealt thus with the diminutive system from the Romanian idioms that are spoken in Hungary from the perspective of its original features. I have discovered that the most productive diminutive suffixes are *-uță* and *-iță*. In the Romanian idioms that are spoken in Hungary we also encounter compound diminutive suffixes: *-icuță*, *-uliță*, *-ulice*, *-icică*, *-ișoară*. Diminutive lexemes are nouns, adjectives or adverbs. The most numerous ones are those belonging to the noun group, followed by the adjectival ones. The adverbial diminutive lexemes are insignificant from the numeric point of view. Rarely, some lexemes have a different meaning compared to the semantics of the theme, having (cf. *a*) or not having (cf. *b*) diminutive value. For example: (a) *chiflăț* “little pie”, *pănule* “little flowers”; (b) *mălăieș* “custom”, *nucăț* “dough that is boiled with poppy seeds on top and then baked”.

Original or rare diminutives that express the fact that the objects or people they refer to are small and also hypocoristic ones that express affection contribute to the expressiveness of the Romanian idioms spoken in Hungary.

